

7. Петрушин В. И. Музыкальная психология: Учебное пособие для студентов и преподавателей. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1997. – 384 с.
8. Платнов К., Голубев Г. Психология. – М.: Высшая школа, 1977.
9. Федоров Е. К вопросу об эстрадном волнении: Труды ГМПИ им. Гнесиных. – М., 1979. – Вып. 43. – С. 107-118.

ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНИХ СМАКІВ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ

Сергєєва В. М.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. В статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти проблеми формування музичних смаків школярів в умовах позакласної роботи, визначаються сучасні методи їх розвитку та позитивного впливу на загальну культуру підростаючого покоління.

Ключові слова. музичний смак, музичний твір, естетична оцінка, духовні (музичні) потреби, мотиви, естетичне ставлення, оцінювальний аналіз.

Аннотация. Сергеева В.М. Формирование музыкальных вкусов школьников в условиях внеклассной работы. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты проблемы формирования музыкальных вкусов школьников в условиях внеклассной работы, определяются современные методы их развития и положительного влияния на общую культуру подрастающего поколения.

Ключевые слова. музыкальный вкус, музыкальное произведение, эстетическая оценка, духовные (музыкальные) потребности, мотивы, эстетическое отношение, оценочный анализ.

Annotation. Sergeeva V. M. The forming of pupils musical styles in the condition of extra-curricular work. In article the theoretical and the practical aspects of the problem of the forming of pupils musical styles in the condition of extra-curricular work are considered. Modern methods of their development and positive influence on the common culture of the growing generation are defined.

Keywords: a musical style, a musical art, an aesthetic mark, the spiritual (musical) necessities, motives, an aesthetic attitude, an estimation analysis.

Постановка проблеми. В загальній системі гуманізації та естетизації життя музиці не випадково належить одне з провідних місць. Адже музика в своєму розпорядженні має великі можливості позитивного впливу на людину – сприяє формуванню її загальної культури, розвитку фантазії, асоціативного мислення та творчого потенціалу, красивої образної мови, емоційності та артистизму, здатності до чуттєво-естетичного сприйняття світу, розвитку здібностей, інтересів та прагнень до художньо-творчої діяльності, привнесення елементів естетики в життя, побут, працю, дозвілля. Більше того, за допомогою новітніх технологій та методик музично-педагогічної освіти можна не лише навчити людину достатньо розумітися в артефактах та цінностях культури, але й перетворити її на тонкого цінувальника краси, що глибоко й емоційно реагує на всі форми її прояву, керується почуттям прекрасного в повсякденному житті, свідомо шукає форми привабливості життя і свідомо перетворює світ на

прекрасний. Практичне втілення ідей естетичного виховання тісно пов'язане з процесом формування музичних смаків підрастаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасна дослідницька думка розглядає категорію смаку в контексті гносеологічного, психологічного, соціологічного, педагогічного, аксіологічного та естетичного аспектів. Відзначаючи діалектичність тлумачення категорії смаку, по-перше, підкреслюється залежність смаку від рівня освіченості та культурного розвитку особистості. По-друге, враховується історичний аспект, оскільки як феномен суб'єктивний, смак концентровано виражає суспільний досвід, суспільну свідомість, ідеали, інтереси, погляди, отже, пов'язується з індивідуальною емоційною оцінкою, у якій виявляється віковий досвід художнього розвитку людства. По-третє, обґрунтовується залежність від рівня сприйняття й переживання твору мистецтва, уподобань, суджень та оцінок продуктів художньої діяльності. Таке розуміння категорії смаку представлено в роботах К. Абульханової-Славської, Л. Виготського, Л. Кагана, Л. Левчук, Г. Падалки, Г. Тарасова, Б. Теплова, В. Шацької та ін.

Разом з тим, не можна не враховувати і того, що суцільним захопленням сучасної молоді сьогодні є музична субкультура з її небезпекою спотворення, ерозії змісту смаків, бажань, почуттів тощо. Тому проблема формування справжніх музичних смаків спеціалізованими закладами освіти і культури, у тому числі й загальноосвітньою школою як на уроках художньо-мистецького циклу, так і в умовах позакласної роботи стає дедалі актуальнішою. Поглибленню її і присвячене дане дослідження.

Мета дослідження – розглянути психологічні та педагогічні передумови механізму формування музичних смаків школярів в умовах позакласної роботи загальноосвітньої школи.

Результати дослідження. Для того, щоб визначити рівень сформованості музичного смаку, необхідно не лише знати про те, що таке смак, але й що таке естетичні погляди, ідеали та почуття, їх взаємозв'язок та взаємозумовленість. Для того ж, щоб дослідити процес становлення музичних смаків, необхідно

враховувати накопичені з різних витоків знання про музичні факти і явища дійсності, вміння давати оцінку цим явищам, формувати навички її використання тощо.

Спираючись на широку систему знань і умінь – чуттєвих, емоціональних, раціональних – естетичні смаки тісно пов'язані зі світоглядом людини. Як здатність сприймати й відображати своєрідність вражень, міркувань у формі особистої оцінки, музичний смак – це вміння переживати, розуміти і оцінювати прекрасне, активно-творча участь у перетворенні світу за “законами краси”. Основою оцінки є естетичні почуття, які виникають в процесі безпосереднього контакту з музичним твором. Вирішальним тут вважається питання про те, що об'єктивно дає цей твір людині, суспільству. При цьому слід враховувати, що суспільна оцінка музичного твору, в силу складності специфічних мовних виразних засобів музики, потребує кваліфікованого підходу. Її виразником є професійна критика як особлива галузь музикознавства. Процес музичного пізнання, діалектично пов'язуючи емоційно-чуттєве й понятійно-раціональне, знаходить своє концентроване вираження в естетичній оцінці.

Отже, музичний смак – це перш за все здатність оцінювати естетичну якість музичних творів. Однак, для того, щоб учні могли самостійно орієнтуватись в музичних творах різного характеру й призначення, недостатньо озброїти їх теоретичним і практичним матеріалом, що характеризує ці явища. Необхідно навчити їх умінню самостійно розмірковувати про ці явища та робити об'єктивні оцінки стосовно них. Розвинутий музичний смак надає перевагу не лише навичкам оцінювати вже визнані людством зразки, але й обов'язково умінню адекватно орієнтуватися у творах, які ще не мають об'єктивної оцінки. Останнє забезпечується здатністю особистісної реакції на естетичне. Це ніби щось властиве самій особистості як відповідний тип її реагування на музичні явища – пряме, безпосереднє внутрішнє відношення до об'єкту. Це здатність до цілісної, багатосторонньої оцінки, що характеризує особистість в цілому. Як здатність чуттєвого відображення, що спирається на теоретичне мислення, музичний смак передбачає співставлення об'єкта

сприйняття з рівнем власних естетичних потреб.

В процесі формування музичних смаків необхідно враховувати, що смак як художньо-естетична категорія складається на основі спеціальних знань і навичок. Музичний смак збагачується за рахунок розвинутого музичного слуху, вміння точно розрізняти висоту звука, гармонічну основу, ритміку і темброве забарвлення, визначати стиль, аналізувати характер та особливості виконання. Розвитку цих якостей сприяє натренована музична пам'ять та яскраве сприйняття музичного.

Для більш глибокого розуміння механізму формування музичних смаків учнів розглянемо і деякі психологічні аспекти здійснення цього складного процесу. З одного боку, має враховуватися діалектичність індивідуального та загального, в межах якого формується й активно функціонує психіка людини, з іншого, – можливість змін властивостей внутрішньої природи під впливом зовнішніх дій, на чому наголошує К. Абульханова-Славська [1]. Крім того, за думкою Г. Тарасова, важливого значення набуває й те, що суб'єкт, як реальний індивід, проявляє свою активність в умовах первинності об'єктивного. Якість суб'єктивності – це якість активності на всіх рівнях життєдіяльності суб'єкта. “Внутрішнє” в зв'язку з цим постає трансформованим в індивідуальні форми “зовнішнім”. Опосередковане ж предметними формами, “зовнішнє” відрізняється можливістю впливати на логіку внутрішнього індивідуального життя. Тим самим, визначати “зовнішнє” може лише досить активне “внутрішнє” в актах реалізації своїх закономірностей [6].

Відтак, кожна людська потреба – то потреба “опредметнена”. Однією з важливих функцій духовних потреб людини є психологічне самозадоволення індивіда. Музичні потреби стосовно цього є специфічною формою опредметнення особистості. Отже, вищевикладене дає можливість підкреслити наступне. По-перше, показником музичного рівня розвиненості особистості є її здатність до відповідного музичного “опредметнення” своєї активності. По-друге, формування музичних потреб як специфічної форми активності особистості може здійснюватися за умови відповідності її емоційно-ціннісної

сфери та художньо-естетичного рівня тих чи інших творів. Лише в такому випадку “зовнішнє”, як музичний вплив, може бути активно відображене “внутрішнім. По-третє, для того, щоб музичний твір “відкривав” свій духовний зміст, сприяв формуванню системи ціннісних орієнтирів, становленню музичних потреб як різновиду духовних потреб, він повинен бути перш за все сприйнятій особистістю як дещо для неї, з одного боку, доступне, а з іншого, – привабливе й значуще.

Врахування психологічних особливостей, функцій духовних потреб і відношення до музики як до частини оточуючого людину життя зумовлює і вибір найбільш доцільних форм використання музичних творів у процесі її духовного збагачення. Людські потреби визначаються своїм предметним змістом, тобто адекватною мотиваційною сферою. Саме мотиви породжують та спрямовують діяльність, надають їй суб'єктивного змісту. Психологи вважають, що розвинуте естетичне ставлення характеризується стійкими усвідомленими мотивами, зумовленими не лише естетичними уявленнями особистості, психологічною готовністю до сприйняття творів мистецтва, але і умінням їх аналізувати. Випадкові ж мотиви, навпаки, гальмують розвиток естетичного ставлення до творів мистецтва. Зміна мотивів пов'язана зі зміною усвідомленості, вибірковості – зі змістом оціночних суджень. Розвиток естетичного ставлення розвивається з неусвідомленої вибірковості емоцій випадкового характеру до обґрунтованої мотивації вибору, вияву узагальнених критеріїв естетичних суджень.

Потреби і мотиви визначають емоційну оцінку, яка виникає на основі чуттєвих образів пам'яті – уявлень, порівнянь, наведень. При цьому оцінка завжди передбачає зіставлення, порівняння з чим-небудь. Тобто, в процесі емоційної оцінки людина зіставляє те, що бачить або чує, з попереднім чуттєвим досвідом. Проте в процесах формування і розвитку музично-художнього смаку має місце не лише емоційний досвід, чуттєві образи пам'яті, асоціативні аналогії тощо, але й динамічні зв'язки раціонально-понятійних суджень, тобто розумова творчість. Безумовно, свідоме ставлення до музичного

твору передбачає спеціалізовану підготовку, розвиток спеціальних здібностей і навичок. З іншого боку, виховання почуттів передбачає розвиток інтелекту. Саме в розумінні цієї діалектики – результативність механізму формування художніх смаків. Активізація ж розумової діяльності в процесі сприйняття музичного твору сприяє й вдосконаленню музично-художнього смаку – поглибленню емоційних реакцій, життєвих інтересів і потреб, формуванню логічності оціночних суджень, усвідомленню мотивацій вчинків. Засвоєння спеціалізованих знань перевіряється наявністю у школярів сформованих вмінь, якими і зумовлюється ціннісний вибір.

Найважливішим завданням музичної освіти і виховання є формування в учнів здібності адекватного ставлення до музичного твору. Тобто, здібності надавати йому оцінку, яка, з одного боку, відповідала б загальноприйнятим оцінкам, нормам та ідеалам. З іншого, – виражала вміння самостійно визначати власне ставлення до твору, незалежно, навіть, від оцінки керівника, оточення або засобів масової інформації. При цьому, адекватність оцінної орієнтації в музиці залежить як від наявності вміння будувати ціннісне відношення до музичного твору відповідно його змісту, загальноприйнятої оцінки, так і спроможності поєднувати власне ставлення до твору не лише з точки зору чуттєвої оцінки, але й у відповідності з результатами наукового аналізу.

Формування даних навичок з необхідністю передбачає впровадження в практику позакласної роботи, а саме – організацію роботи шкільного хору, вокальної та інструментальної виконавської самодіяльності, шкільної філармонії любителів академічної музики тощо, завдання по навчанню прийомам їх вирішення. В ході такої роботи відбуватиметься не лише розвиток необхідних практичних умінь. Формуватиметься також і готовність вибудовувати відношення до музики не шляхом емпіричного сприйняття, а на засадах результатів аналізу та оцінки.

Для успішного вирішення цього важливого завдання в практиці позакласної роботи доцільно застосовувати “ціннісно-нормативний” підхід, розроблений В. Тугаріновим, В. Ольшанським, І. Поповою, Г. Залеським та ін.

Особливістю цього підходу є те, що спеціальним об'єктом психологічного аналізу стають процеси оцінювальної діяльності, а не лише тільки пізнавальної. Терміни "оцінка" і "відношення", "ставлення" тлумачаться як самостійні на відміну від розуміння їх у педагогіці. При цьому поряд з терміном "оцінка" використовується термін "оцінювальний аналіз". Модель відповідного – адекватного – "оцінювального аналізу" створюється шляхом діагностування, що дозволяє розрізнити випадки, коли оцінні судження є лише показником умінь кваліфікувати і коли вони є показниками ставлення до музики.

В аспекті вимог ціннісно-нормативного підходу керівник позакласної роботи може скористатися системою тестів на вибір найбільш цінних музичних творів. Створюючи тести, необхідно, як еталон найвищої цінності, репрезентувати твори композиторів-класиків, долучаючи до апробації невідомі або більш складні твори. Це дозволить уникнути судження на основі звички, чужої установи, впливу враження про твір як знайомий. Добираючи музичний матеріал, необхідно враховувати й те, що його можна оцінювати з різних практичних аспектів, з точки зору: доступності для розуміння учнями певного шкільного віку – за музичною структурою, за можливістю визначати межі конструкцій тем, мотивів, фраз, за особливостями акомпанементу тощо; використання різних технік музично-виразних та музично-зображальних засобів; естетичної цінності у рамках найбільш доцільного використання музично-виразних та музично-зображальних засобів.

Не слід забувати і про те, що школярі здебільшого знаходяться в атмосфері звучання різноманітного музичного матеріалу з ефіру телебачення та радіо і частіше мають справу з низькопробними музичними творами в фондах своїх домашніх фонотек. Тому тестові завдання повинні включати п'єси з яскравою, виразною мелодією, наприклад, твори Й. Баха, В. Моцарта, Л. Бетховена, Ф. Шопена, П. Чайковського, С. Рахманінова, М. Леонтовича, М. Лисенка, Л. Ревуцького, С. Прокоф'єва, Д. Шостаковича, А. Хачатуряна та ін.; популярні та стилізовані в народному дусі інструментальні твори з яскравими, виразними мелодичними темами; масові пісні і танці найкращих зразків.

Однак, процес формування музичних смаків, розвиток ціннісних орієнтацій в музиці за допомогою подібної методики відбувається не автоматично. Адже і учні загальноосвітньої школи, і, навіть, учні музичних шкіл не розрізняють, не вміють розрізняти, а то й зовсім не бажають розрізняти справді естетично цінні твори від “красиво упакованої” підробки. Тому, опанування школярами основами музично-теоретичних та музично-історичних знань, оволодіння технікою гри на музичному інструменті, вивчення різного за обсягом та змістом музичного матеріалу є хоч і обов'язковою, але все ж таки недостатньою умовою для формування вміння правильно орієнтуватись в музичній дійсності. Як свідчить практика, вона повністю не забезпечує передбачуваного розвитку, адекватного розуміння дійсно художньо цінного в музиці та відповідного ціннісного ставлення до музичного твору. В даному випадку мова йде про формування таких навичок та вмінь, які б сприяли можливості самостійно вирішувати навчальні завдання з метою оцінки музичних творів та відповідного до них ставлення.

На наш погляд, тут доцільна спеціальна педагогічна робота, змістом якої б стало прищеплення навичок та вмінь правильно аналізувати та формувати відповідне ціннісне ставлення – “власне” або “загальноприйняте” до твору музичного мистецтва. Лише така робота може забезпечити цілеспрямований вплив на формування вірних ціннісних орієнтацій та надбання учнями музичних знань, умінь адекватно оцінювати та орієнтуватися в оточуючій музичній реальності. Причому, це є не лише метод, але й один зі шляхів формування справжніх музичних смаків.

Наводимо приблизну модель-схему оцінки музичного твору:

1. Прослуханий музичний твір або його частину слід оцінювати з точки зору загально-історичного, загальнокультурного, стилістичного та інших об'єктивних аспектів.

2. Аналіз прослуханого музичного матеріалу повинен враховувати особливості звуковисотних відношень – горизонтальних в мелодії та вертикальних в гармонії, метроритмічної структури, тембрального звучання,

динаміки тощо.

3. Визначаючи особливості твору, проаналізувати його образний зміст, форму та її розвиток, навіть, якщо відсутня однозначна визначеність форми.

4. Узагальнити емоційно-чуттєві та раціонально-інтелектуальні враження від прослуханого музичного твору.

Висновки та перспективи подальших досліджень з даної проблеми.

Вищевикладене дозволяє дійти наступних висновків. Адекватне оцінне судження може бути свідченням наявності сформованого вміння оцінювати твір і на цій основі здійснювати правильний ціннісний вибір, виражати адекватне емоційно-особисте ставлення до музичного твору. В свою чергу, це дає підстави стверджувати, що музично-естетичний смак охоплює здатність оцінювати твір з точки зору певної ментальності – “наше”, “інше” та відповідної всезагальності – “вічне”, “нетлінне”, вміння відрізнити бліді, невиразні твори від яскравих, естетично цінних, а також вміння виділяти цінне, значуще в новому музичному творі. Навчання прийомам оцінювання музичних творів в подальшому може використовуватися як для аналізу процесів розвитку переконань та перевірки спроможності побудованих моделей, так і для формування вмінь адекватно оцінювати музичні явища, перетворювати ці вміння в стійкі властивості особистості, її переконання, сферу потреб та мотивацій, ціннісні орієнтації тощо.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. *Стратегия жизни*. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Боров Ю.Б. *Основные эстетические категории*. – М.: Высшая школа, 1960. – 446 с.
3. Горак Г.І., Березко І.В., Ніколаєнко Я.М. *Стратегія життя (Філософський, етичний та психологічний вимір)*. – К.: Український центр духовної культури, 2001. – 172 с.
4. Каган М.С. *Художественный вкус*. – М.: Наука, 1966. – 114 с.
5. Смирнов М.А. *Эмоциональный мир музыки: Исследование*. – М.: Музыка, 1990. – 320 с.
6. Тарасов Г.С. *Проблема духовной потребности*. – М.: Наука, 1979. – 191 с.